

Tanıtım ve Değerlendirmeler

Sosyal Bilimler ve Marksizm, (Seçme Yazılar): Karl Korsch, çev. Vefa Saygın Ögütle, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2007, 149 sayfa.

Marx'tan Sonra, Söyleşi: Duccio Trombadori: Michel Foucault, Türkçesi: Gökhan Aksay, Çivi Yazıları, 2004, İstanbul, 180 sayfa.

Marx'ın Kapital'i: Ben Fine, Alfredo Saad-Filho, çev. Nail Satlıgan, Yordam Yayınları, 2008, İstanbul, 204 sayfa.

Tanıtan: Tamer Yıldırım*

Sosyal Bilimler ve Marksizm adlı kitap, Vefa Saygın Ögütle tarafından yazılmış olan bir sunuş yazısı ve Korsch'un altı makalesinden oluşmaktadır. Çevirmen Vefa S. Ögütle "Karl Korsch'ta Marksizm ve Sosyal Bilimler: Bir Paradoks İma mı?" (s. 9-33) başlıklı sunuş yazısında Korsch'un makalelerde ne anlatmak istediğine değinmektedir.

1919 yılında hazırlanan fakat 1975'te yayınlanan kitabın ilk makalesi "Sosyalizasyon Nedir? Pratik Sosyalizme Yönelik bir Program" (s. 35-71)'da Korsch, 'sosyalizasyon' terimini sosyalist bir toplum inşa etmeye dönük aktif, bilinçli faaliyete ve dolayısıyla da rol davranışı anlamında kullanmaktadır. Korsch'a göre sosyalizasyon üretimle ilgilidir ve sosyalizasyona yönelik yeni düzenlemenin hedefi toplumsal ilişkilerin toplamı olarak üretimdir (s. 35-37). Yazara göre sosyalizasyon her ne kadar millileşme kavramıyla özdeş olarak kullanılıyorsa da bunlar birbirleriyle tamamen özdeş değildir ve sosyalizasyonda yapılacak ilk iş üretim araçlarının toplumsal mülkiyetlere dönüştürülmesidir. Yazar devamında sermaye, kapitalist toplumsal düzen (ücretli emek) gibi temel konulara değinmektedir.

İkinci makale olan "Marksizm'in Krizi" 1931 yılında yazılmış fakat 1971 yılında yayınlanmıştır. Yazara göre Marksizm bugün tarihsel olarak bir krizin tam ortasındadır ve bizzat Marksizm'in krizidir ve bu kriz başlı başına Marx ve Engels'in teorilerinin bir krizidir. (s. 73). Şöyle ki: "Marksist iktisat, başlangıçta burjuva politik iktisadının radikal bir eleştirisi olarak yani hem teorik hem de pratik nihayetini gerçek devrimde bulan bir eleştiri olarak formüle edildi. Başlangıçtaki bu şema sonradan Marx tarafından değiştirildi ve Engels tarafından dönüştürüldü. Günümüzde Marksizm'in hem savunucuları hem de eleştiricileri Marksist iktisadi burjuva toplumun tüm ekonomik fenomenlerinin teorik olarak eleştiri-dışı ve aksiyomatik bir 'değer' kavramından çıkarsayan bir bilimsel sistem olarak görmekte-

* Yrd. Doç. Dr. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı, tameryildir@hotmail.com

dir.” (s. 76–77). “Marksizmdeki güncel eğilimlerden hiçbiri proleter sınıf mücadelesinin süregelen pratik ihtiyaçları açısından uygun bir teorik tavır alamamaktadır. Ortodoks Marksizm olarak adlandırılan akım bu husustaki en uygunsuz çözümü temsil etmektedir. Günümüzdeki tüm Marksizm formları içerisinde proleter sınıfın ilerici gelişimine en büyük hasarı veren akım budur.” (s. 78). Korsh’a göre tarihsel bir fenomen olarak Marksizm geçmişe ait bir şeydir. 19. yüzyılın ilk yarısındaki devrimci sınıf mücadelelerinden hareketle geliştirilmiş ve 19. yüzyılın ikinci yarısında da sadece devrimci gücünü henüz kazanmamış olan bir işçi sınıfının devrimci ideolojisi olarak muhafaza edilmiş ve biçimlendirilmiştir. Ancak meseleye tarihsel bir biçimde bakıldığında tarihin gelecek dönemlerinde yeniden fakat değişik bir şekilde gelişecek olan proleter bir devrim teorisi, Marksizm’in tarihsel devamcısı olacaktır. Marx ve Engels proleter sınıf mücadelesinin ilk devrimci döneminde kendi devrimci teorileri içerisinde proleter fikirlerin ilk büyük özetini sunmuşlardır. Bu teori kendi özgürlüğü için savaştan proleter sınıfın taşıdığı yeni devrimci bilincin klasik ifadesi olarak tüm zamanlarda varlığını sürdürecektir.” (s. 80). Yazar bu makalede önce Marksizm’i eleştiriyor gibi yapmakta fakat daha sonra savunmaktadır. Yani önce o dönemdeki Marksizm’e yapılabilecek eleştirileri yapmakta sonrada doğru olarak görmüş olduğu çıkarımları sunmaktadır.

“Niçin Bir Marksist’im?” başlıklı yazı 1934’te yazılmış ve 1935 yılında basılmıştır. Bu makalede Korsch’un özellikle eleştirel çalışmaları Marx sisteminin yeni yorumları halinde yer alır. Yazara göre proletarya bilinci ile Marksizm’in felsefi-ontolojik özdeşliği açısından herhangi bir dayanak noktası bulunmamaktadır. Marksizm sadece maddeci toplum bilimidir. Belirli toplumsal ilişkilerin kesin ampirik incelenişi olarak felsefi dayanaklara ihtiyacı yoktur. Materyalist diyalektik yöntem “davranma deneyimi ya da davranış yoluyla deneyim” kategorisiyle genişletilmiş olan ve tarihi özgürleştiren ampirik bir yöntemle doğru geliştirilir. Dolayısıyla genel olarak Marksizm diye bir şey söz konusu değildir. Bu yüzden Marksist teori ve pratiğin en etkili olan noktalarından bazılarını ele alıp değerlendirir. (s. 81). Bu temel noktalar şunlardır: 1. Marksizm’in tüm önermeleri spesifikdir. 2. Marksizm pozitif değil eleştireldir. 3. Marksizm’in araştırma konusu pozitif haliyle mevcut kapitalist toplum değil, kanıtlanabilir bir biçimde işleyen parçalanma ve çürüme eğilimleri içerisinde ifşa edilmiş şekliyle çökmekte olan kapitalist toplumdur. 4. Marksizm’in asli amacı mevcut dünyaya dönük bir tefekkür hazzı değil bu dünyanın aktif dönüşümüdür.” (s. 83-88). “Günümüz dünyasındaki krizde (1934) proleter sınıf mücadelelerinin karşısında görevimiz, devrimci Marksçi teorimize ona uygun bir biçim ve ifade kazandırmak ve bunu yaptıktan sonra da devrimci proletaryanın kavgasını yaymak ve başarıya ulaştırmaktır.” (s. 97). Korsh, aslında

yeni bir şey söylememekte Marksist anlayışın genel eğilimini tekrar etmektedir.

“Marksizm’in Başlıca İlkeleri: Bir Yeniden İfadelenme” (s. 99–133) başlıklı yazı 1967’de yazılmış ve aynı yıl yayınlanmıştır. Yazara göre Marx’la August Comte’un sosyolojisi arasında hiçbir bağ yoktur. Marx’ın Comte’u küçük görmesi de teorik, tarihsel ve sağlam temellere dayanmaktadır. Yazara göre sosyoloji modern sosyalizme karşı bir tepkidir (s. 100.) ve kökleri Comte’tan gelen sosyoloji bugün için pratik ve dolayısıyla teorik görevlerinden bir kaçış olmanın dışında hiçbir şey ifade etmez. Toplum doktrininin klasik kurucularının oluşturmuş olduğu devrimci teorinin değişen tarihsel koşullara uygun bir tarzda daha da geliştirildiği Marx’ın yeni sosyalist ve proleter bilimi günümüzün tek gerçek sosyal bilimidir. (s. 104–105). Devamında burjuvazi hayat şekli ve bunun komünist toplumda ne tür bir şekil alacağından bahsedilmektedir. Korsch genel Marksist eğilimi benimseyerek Marksist olmayanları küçük görmekte ve bunu yaparken Marx’ın sözleri yeterli olmaktadır. Bu bölümde Comte’un görüşleri eleştirilirken adeta Comte’un eserlerine bakılmadan sadece Marx’ın değerlendirmeleri dikkate alınarak bu yapılmaktadır. Marx’ın Comte’u küçük görmesinin temelleri yazarın belirttiği gibi güçlü değildir. Ayrıca sosyolojiyi sosyalizme bir tepki olarak ortaya koymakta tartışmalı bir durumdur.

“Dogmatik Olmayan Bir Marksizm Yaklaşımı” (s. 135–146). 1946’da yazılan ve yayınlanan bu makalede yazar Marx’ın sosyal teorisine değinilmektedir. Burada ele alınan belgeler bir dönem özellikle Lenin ve Sorel tarafından Marksçı teoriyi dogmatiklikten kurtarmaya ve tekrar aktif hale getirmeye dönük yeni bir teşebbüs başlattıklarında bir model ve kalkış noktası olarak kullanılmıştır. Genel olarak makalede Marksçı teorinin bağımsız gelişimi, geriye doğru eski burjuva felsefelerine ve düşüncelerine değil ileriye doğru, yani işçi sınıfının kolektif deneyimine dönük hem Marksçı hem de tüm diğer teorik formülasyonların dogmatik ve otoriter olmayan, bilimsel ve eylemci kullanımlarına doğru yöneldiğine değinmektedir.

“Bugün İçin Marksizm Üzerine On Tez” (s. 147–149). 1950 yılında yazılmış 1976 yılında yayınlanmıştır. Bu makalede Korsch, karşı devrimci çağın henüz kapanmamış oluşu ve işçi hareketinin ileri kapitalist ülkelerdeki güçsüzlüğü, sosyalizme geçiş sorununu soyut düzlemde ele almaktadır. Marksizm üzerine genel görüşlerini ifade eden bu tezlerden kanaatimizce iki tanesi önelidir. Bunlar “Bir bütün olarak Marksist doktrin, çalışan sınıfların sosyal devriminin bir teorisi şeklindeki orijinal işlevi içerisinde yeniden-inşa etmeye dönük tüm çabalar, bugün için gerici ütopyalara tekabül etmektedir.” ve “Leninist ve Bolşevik gelişimle Marksizm değişime uğratılmış; devrimci bir teori olmaktan çıkarak ideoloji haline gelmiştir. Bu ideoloji muhtelif farklı amaçlar için kullanılmıştır.” (s. 147-149). Yal-

nız yazarın bu eleştirilerinin içeriği tam olarak doldurulmuş değildir. Örneğin ilk belirttiğimiz tezde belirtilen yeniden inşa etmeye yönelik bütün çalışmalar gerici ütopyacı bir özelliğe mi sahiptir?

Sonuç olarak yazar genel Marksist eğilime uygun olarak Marx'ın hatalı olduğu konularda bile haklılığını ispata çalışmakta, takipçilerinin yaptığı hatalarla Marx'ın hiçbir alakasının olmadığını belirtmektedir. Makalelerin bugün itibarıyla orijinal bir yanı olduğunu söyleyemeyiz. Fakat Marksist düşünce tarihinde önemli bir yeri olan Karl Korsch'un diğer eseriyle paralel olarak bu makalelerinin okunması özellikle Korsch'un düşünsel seyrini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Marx'tan Sonra adlı söyleşilerden oluşan kitaba gelince; genel kabule göre Michel Foucault, daha çok toplumdaki daimi doğruları inceleyen bir filozof olarak değerlendirilir. Zira neredeyse bütün çalışmalarını modernitenin bireyler üstündeki etkisi ve getirdiği yeni güç ilişkileri üstüne kurmuştur. O, güç ve bilgi arasındaki gizli suç ortaklıklarını felsefi ciddiyetin sabırlı şüphesizliği ve enerjik cesaretiyle karşı karşıya getirme işini ortaya koymuştur. Bu kitap onun yaptığı bazı söyleşileri ve bu bağlamda kendisinin fikirlerinin gelişimi açısından bir "arkeoloji" sunmaktadır.

Kitap, çevirmen Gökhan Aksay'ın yazdığı "Ne Olduğumuzu Olumsuzlamanın Hazzı" (s. 9-23) ve kitabın İngilizce çevirisine R. J. Goldstein'in yazdığı "Farklı Düşünmek" (s. 23-32) adlı bir önsöz yazısı ve Duccio Trombadori'nin yazdığı "Devrimin Ötesinde" adlı Foucault ile yaptığı söyleşinin içeriğinden bahseden yazısı (s. 33-44) ve söyleşilerin yer aldığı altı bölümden oluşmaktadır.

Kitap 1978'in sonlarına doğru İtalya Komünist Partisinin dergisi L'Unita'nın kültür sayfası editörü ve gazetesinin parlamento muhabiri olan Duccio Trombadori'nin (1945-) Foucault ile yaptığı özellikle iktidar sorunu üzerine odaklanan bir dizi görüşmeyi içermektedir. Foucault'nun bir düşünce kalıbında kalmayı reddeden bir kişiliğe sahip olduğundan görüşlerinin burada belirtilenlerle aynı kaldığını söylememiz mümkün değildir. Çünkü 'İngilizce Basımına Önsöz'de R. J. Goldstein'in de belirttiği gibi Foucault, Marx'ın o güne kadar felsefecilerin dünyayı yorumlamakla kaldıklarını, asıl meselenin, dünyanın değiştirilmesi olduğu yolundaki ünlü tezini, daimi görevimizin, düşüncelerimizi değiştirmeye devam etmek olduğu şekline dönüşüreceği" (s. 31) şeklindeki değerlendirmesi Foucault'nun düşüncelerinde sürekli bir değişim olduğunu ifade eder. Kitapta yer alan söyleşiler Foucault'nun Marksizm'le ilişkisini inceleme konusunda bilgiler içermesi için oluşturulmuştur. Fakat gördüğümüz kadarıyla kitabın asıl olarak içeriğini Foucault'nun entelektüel biyografisinin ana hatları oluşturmaktadır.

İlk bölüm “Bir ‘Deneyim’ Kitabının Oluşması” (s. 45–62) Foucault’nun eserlerinin arka planını oluşturan düşünce yapısının bir irdelenmesini içeriyor. Foucault, kendini bir felsefeci olarak görmediğini, yaptığı şeyin ne felsefe yapmak olduğunu, ne de başkalarına felsefe yapmamayı önermediğini, kendisini etkileyen Nietzsche, Bataille, Blanchot, Klossowski’nin de geleneksel anlamda felsefeciler olmadıklarını ve özellikle sistem oluşturma gibi bir kaygısının olmadığını belirtir (s. 51). Kitaplarını kişisel deneyim edinerek yazdığını ve büyük ölçüde bundan dolayı da çalışmalarında süreklilik gösteren, sistematik bir arka planın mevcut olmadığını belirtmektedir (s. 60).

İkinci Bölüm “Özne, Bilgi ve Hakikatin Tarihi” nde (s. 63–95) yaşadığı dönem ve özellikle 1960’daki düşünsel gelişimi, Fransız Komünist Partisine giriş ve çıkış nedenleri, Althusser ile münasebeti, “Deliliğin Tarihi”nin yazılması sonrasında görmezden gelinmesi ve sonradan ciddi bir şekilde ele alınmasının tarihsel sürecinden bahsetmektedir.

Üçüncü bölüm “Ama Yapısalcılık Bir Fransız İcadı Değildir” (s. 97–123)’de Foucault, yapısalcılık konusuna, “Şeylerin Düzeni” adlı eserinin içeriğine ve nasıl yazıldığına değinir. Foucault, eserlerini “adım adım ilerleyerek yazdığını ilkinin kimi sorunları ortada bıraktığını, ikincisinin üzerinde yol alacağı sorunları bıraktığını ve ikincisinin üçüncüsüne duyulan gereksinimi hazırladığını ve bu metinlerin üst üste gelip ve birinin diğeriyle kesişen çapraz çizgiler oluşturduğunu” (s. 111) belirtir. “Şeylerin Düzeni”ninde kısa ama oldukça eleştirilen Marksist değerlendirmenin asıl sebebinin Marksistlerin, Marx’ın itibarına kuramsal üstünlüğüne çok az da olsa gölge düşürebilecek en ufak eleştirel gözlemi bile kesin olarak reddedişlerinin bulunması (s. 117) olduğunu belirtir. Ki Foucault, çalışmalarında çoğunlukla Marx ve Freud’un fikirleriyle mücadele etmiştir.

Dördüncü bölüm “Adorno, Horkheimer ve Marcuse: Tarihi İnkâr Eden Kim?” (s. 127–137). Foucault, bu bölümde Frankfurt Okulu ve bunların düşüncelerinin önemine değinmektedir. Frankfurt Okulu mensuplarının düşüncelerini sonradan tanıdığını, onların değindiği bazı konularda yazılar yazdığını, eğer bu kişilerle tanışsaydı onların bir şârihi olabileceğini ve bu eserlerini yazamayacağını ama geç tanımasıyla kendi düşünce yapısının daha özgün bir hal aldığına değinerek bunun aslında bir yönüyle de kendisi için iyi olduğunu belirtir. Tabi bu, onun bütün konularda Frankfurt Okulu taraftarlarıyla aynı düşündüğü anlamına gelmez. Özellikle kendisinin ‘tarihi inkâr eden’ biri olarak değerlendirilmesine karşı çıkan Foucault, bunun nedenini de genel olarak tarihi, soyut, kutsal, her şeyi açıklayan tarihsel analizleri kullanmadığına bağlamaktadır. Bir diğer sebep olarak da kendisini tarihi inkâr eden ya da tanımayan birisi olarak nitelemenin, düşüncelerini

anlamaya çalışmaktan daha kolay bir şey olmasına bağlamaktadır (s. 137).

Beşinci bölüm “68 Mayıs’ında Kelimeler ve Şeyler Arasında” (s. 139–152). Bu bölümde 68 Mayıs olaylarına Foucault’nun bakış açısı ve bu dönemde Tunus’ta yaşadığı dönemin kısa bir değerlendirmesi yapılır.

Kitabın altıncı ve son bölümü olan “İktidar Üzerine Söylem”de (s. 153–180) Foucault, iktidar sorunuyla ilgili görüşlerine, yasaların değerlendirilişine işaret etmektedir.

Söyleşilerden Foucault’nun çalışmalarının nasıl birbirlerine girift olduğunu, ilkin “Sözcükler ve Şeyler” ile sanki felsefenin yerini bir bilgi arkeolojisine bırakmasını teklif eden bir davranıştan bilgiyle iktidar arasındaki ilişkilerin irdelendiği ikinci bir yaklaşım tarzına geçişini anlamaktayız. Bu da Foucault’nun yaşamsal düşünsel gelişiminin bir panoramasını ya da daha doğru ifadesiyle düşünsel gelişimini sunması demektir. Kitap genel olarak düşünüldüğünde 1970’lerin sonlarında Foucault’nun neler düşündüğünü anlamamıza katkıda bulunuyor. Kitabın, adıyla ilişkili olarak Marx veya Marksizm hakkında kayda değer değerlendirmeler yaptığı söylemek ise zor görünmektedir. Çünkü Foucault, ekonomik iktidarın ince, kültürel sömürülerini açıklayarak belirli açılardan Marx’ın kapitalizm eleştirisini tamamlasa da ideolojik Marksizmden nefret eden bir felsefeciydi.

Marx’ın Kapital’i adlı kitabın yazarlarından Londra Üniversitesi, School of Oriental and African Studies’te ekonomi profesörü olan Ben Fine, özellikle Marksist ekonomi üzerinde çalışmaları ile tanınmıştır. Kitabın diğer yazarı Latin Amerika’nın ekonomik gelişimi, politik ekonomi ve emek-değer ilişkisi konusunda çalışmaları olan ekonomist Alfredo Saad-Filho’dur. Kitap ilk kez 1970’lerin başında yazılmış, on dört bölümden oluşmakta ve büyük ölçüde zamanının bir ürünü görünümündedir.

Birinci bölüm “Tarih ve Yöntem”de (s. 19–30) yazarlar, Marx’ın düşünsel gelişmesi ile yönteminin ana özelliklerini kısaca gözden geçirmekte, diğer bölümler ise özellikle başta gelen ekonomi politik yapıtı olan *Kapital*’in üç cildinde yer alan konuları ayrıntılı olarak tahlil etmektedir. Birinci bölümde yazarlar, Marx’ın başlangıçta kendisini Genç-Heglcilerle özdeşlediğini, bu etkinin maddeci olan Feuerbach’tan dolayı kısa ömürlü olduğunu ve Feuerbach’ı eleştirerek kendi düşüncelerinin temellerini oluşturduğunu değinmektedir (s. 20-22). Marx’ın esas olarak kapitalizm için önüne koyduğu ve kendi deyişiyile bilime giden düz yol olmadığı için son derece zahmetli olduğunu kabul ettiği görev, soyut ile somut arasındaki bağlantı ve çelişkilerin izini sürmektir (s. 22). Bunun bir sonucu olarak Marx, yetişkin hayatı boyunca kapitalist toplumun devrimci dönüşümü peşinde

koştu (s. 19). Marx'a göre can alıcı sorunlar, kapitalizmde istikrar ve bunalımların kaynakları ve kapitalizmi değiştirme iradesinin başarılı dönüştürücü faaliyet haline nasıl gelebileceğiyle ilgiliydi. Bu sorunlar 21. yüzyılda da geçerliliklerini korumaktadır (s. 29). Yazarlar bu bölümde Marx'ın üzerinde etkisi olan Genç Hegelcilerden sadece Feuerbach'tan bahsetmekte fakat Marx'ın etkilendiği ve eleştirdiği Bruno Bauer'e değinmemektedir. Bu eksiklik Marx'ın düşünsel gelişiminin köklerinin tam olarak anlaşılmasını etkilemektedir.

“Meta Üretimleri” (s. 31–46) adlı ikinci bölümde kullanım değerlerinin meta olarak üretilmesinin kapitalizm için tipik olduğu, bunun ise toplumsal üretim ilişkilerinin üreticiler arasında bir ilişki olduğunu gizleme eğilimi gösterdiği, dikkatleri, şeyler arasında bir ilişki olarak mübadele üzerinde toplandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Toplumsal ilişkiler, para göz önünde bulundurulup da, her şey fiyat açısından tahlil edildiğinde daha da esrarlı bir havaya bürünür. Marx, kapitalist dünyaya böyle bir bakış açısına metaların fetişizmi der. Bu anlamda meta fetişizmi bir yabancılaşma ya da şeyleşme teorisine temel yapılabilir (s. 41-42).

“Sanayi Sermayesi Devresi” (s. 65-73) adlı dördüncü bölüm *Kapital*'in 1. cildinin tahlilini içerir ve yazarlara göre bu cilt büyük ölçüde kendi kendine yeten bir bütün olup esas olarak üretim açısından kapitalizmin ve onun gelişme sürecinin genel bir tahlilini verir. “Sermayenin artıkdeğer yaratmasını mümkün kılan toplumsal ilişkiler nelerdir ve bunlar üretim çevresindeki iktisadi ve toplumsal gelişmeleri nasıl doğurur?” sorularının öncelikle cevapları aranır. *Kapital*'in öteki iki cildi bu genel tahlili hem geliştirmeye hem genişletmeye ayrılmıştır. Bir başka deyişle 2 ve 3. Ciltler, 1. ciltte incelenmiş değer ilişkilerinin mübadele ve bölüşüm süreçleri ve yapıları aracılığıyla daha karmaşık sonuçları nasıl ortaya çıkardığı üzerinedir.

“İktisadi Yeniden Üretim” (s. 74–85) adlı beşinci bölümde bir bütün olarak sermayenin yeniden üretim süreci irdelenir. Sermaye birikiminin olmadığı basit yeniden üretimle başlayan bölüm daha sonra artık değer bir parçasının yatırıldığı genişletilmiş yeniden üretimi inceler. Son olarak da kapitalist ekonominin toplumsal yeniden üretimi üstünde durulur.

“Sermaye Birikimi” (s. 86–99) adlı altıncı bölümde rekabetin her sermayeyi, emek üretkenliğini arttırarak yollar bulmaya zorladığı gösterilmiştir. Kısacası kendini genişleten değer olarak sermayeye rakip ve ayrı birimler halinde var olur ve bu varoluş tarzı, birikim yoluyla verilen rekabet savaşını tetikler. Biriktirme ihtiyacını her bir bireysel sermayeci, dışsal bir zorlayıcı güç olarak hisseder.

“Kapitalizm ve Bunalım” (s. 100–111) adlı yedinci bölümde kapitalizmin ku-

surlu olduğu çünkü insan ihtiyaçlarının kar güdüsüne tabi kılınmasının, sermayenin yeniden üretiminin kapsamını sınırlayan bunalım ve çelişkileri tetiklediği belirtiler. Bu bölümde bu gerilim ve sınırları incelenmiştir. Marx bunalımları, birikimin başka türlü sürüp gidecek iç çelişkilerini zorla çözmeleri anlamında zorunlu ve kaçınılmaz olarak görür (s. 102). Çünkü genel bakış açısına göre kapitalizm, toplumun üretim potansiyelini geliştirmek gibi olumlu bir rolü yerine getirir, iktisadi etkinlik ilkelerini evrensel olarak benimsenen değerlere dönüştürür ve komünizmin maddi koşullarını yaratır. Kapitalizm aynı zamanda tarihin en yıkıcı üretim tarzıdır ve kapitalist ekonomiler, rekabet koşullarında artık değeri sızdıran, gerçekleştiren, biriktiren güçlerin çatışması yüzünden müzmin olarak istikrarsızdır. Fakat yazarlar bu değerlendirmelerde neden sorusunun cevabı vermemiştir. Bu cevap verilmeden de kapitalizmin olumsuzluklarının açık bir şekilde ortaya konulması mümkün değildir.

“Sermaye Bileşenleri” (s.112-117) adlı sekizinci bölüm 9. ve 10. bölümlerde kâr oranının azalma eğilimi yasasının ve dönüşüm sorununu incelenmesine bir girizgâh olarak Marx’ın sermayenin teknik, organik ve değer bileşimleri kavramlarını açıklar. Dokuzuncu bölüm “Azalan Kâr Oranı” (s. 118–132) adlı bölümde Marx’ın yasasını özetlenip, ona karşı yöneltilmiş olan eleştirilerden bazıları yanıtlanmaktadır. Yazarların değerlendirmesine göre Marx’ın kâr oranının azalma eğilimi yasası konusundaki teorisi, geçerliliği, yorumlanması ve anlamı açısından son derece tartışmalıdır.

“Tüccar Sermayesi” (s. 142–147) adlı on birinci bölüm tüccar sermayesi kategorilerini açıklıyor ve bir sonraki bölümle Marx’ın mübadele alanı içerisinde sermaye teorisinin ana hatları çiziliyor. Bu bölümde Marx’ın açıklanan tüccar sermayesi tahlili, paranın para olarak rolü üstüne kuruludur. “Bankacılık Sermayesi ve Faiz Teorisi” (s. 148–157) adlı on ikinci bölüm faiz getiren sermayeyi araştırıyor.

“Marx’ın Tarımsal Rant Teorisi” (s. 158–169) adlı on üçüncü bölümde Marx’ın rant teorisine değinilerek bu teorinin iki önemli ve birbiriyle yakından bağlantılı bileşeni kapsadığı bunların da; bir farklılık rantı teorisi ve bir mutlak rant teorisi olduğu belirtilmektedir. Marx, rant teorisini, tarım kesiminde özel toprak mülkiyetinin sermaye birikimi önünde potansiyel bir engel olarak etkili olduğu ve ekonomide üretilmiş artık değer bir parçasını ele geçirdiği bir temel üzerinde tahlil etmiştir (s. 158). Yazarlara göre Marx’ın, rant teorisi, üretim, birikim, değer biçimlenmesi teorilerine ve üretim fiyatları teorisine dayanır. Bu haliyle kapitalist ekonomi konusundaki anlayışının muhtemelen en karmaşık uygulamasıdır. Aynı zamanda daha ileri bir tahlil toprak mülkiyetinin nasıl gelişmiş olduğuna ve kapitalist gelişmeyle nasıl etkileştğine bağlı olduğunu göstererek

kendi sınırlarını ortaya koyduğu belirtilir (s. 168).

“Sonuç: Marksizm ve Yirmi Birinci Yüzyıl” (s. 170-184) adlı on dördüncü ve son bölümde çevre kaygıları ve kapitalizm sonrası konusu işlenmektedir. Yazarlara göre 20. yüzyıldaki sosyalist deneyimler Marx ile sıkı bir ilişki kurmuş, insanlar da bunlara o gözle bakmıştır. Fakat Marx yönteminin kendisi hayattayken kötüye kullanılması karşısında kendisinin Marksist olmadığını ilan etmişti. Günümüzde Marksizm karşıtı fikirler, Marksizm’in kaba ve doktriner olduğunu önererek serpilmiş, birbiriyle yakından bağlantılı iki sorun özellikle öne çıkmıştır; sınıfın doğası ve (kapitalist) devletin doğası. Marx sınıfsal yapının sözde giderek kutuplaşacağını öngördüğü için, burjuvazi ile proletarya arasındaki bölünmenin fazlasıyla kaba olduğu ve özellikle Marx’ın işçi sınıfından devrimci dileklerinden dolayı sınıf eylemi ve ideolojisinin, Marx’ın beklentilerini ve onun vazettiği sınıfsal yapıya uygun düşen beklentileri karşılamaktan muhtemelen uzak kaldığı öne sürülmüştür. Fakat yazarlar bu eleştirileri tam olarak cevaplayamamıştır.

Sonuç olarak kitapta, *Kapital*’in 1, 2, 3. ciltlerine değinilmiş fakat 4. cildine değinilmeden Marx’ın *Kapital* adlı eserinin çağdaş dönemdeki gelişmeler ışığında bir tahlilini içermektedir. Yazarların ifade ettiği görüşlerin orijinal bir yönü olduğu görülmemektedir.